

אלול

דיני חודש אלול

תקיעת שופר באלול – מדיני התשובה, או מדיני היום: בפרקי רבי אליעזר פרק מו נאמר: 'בר"ח אלול אמר לו הקב"ה עלה אלי ההרה, והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יתעו עוד אחר ע"ז, והקב"ה נתעלה באותו שופר, שנאמר עלה אלוקים בתרועה ד' בקול שופר. וכן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בר"ח אלול בכל שנה ושנה, כן הביאו הרמב"ן בשמות לג ז, מחזור ויטרי ס' שכג ושיבולי הלקט ס' רפא. הרי שתקיעות אלו שבר"ח אלול, נועדו בכדי שלא יתעו עוד אחר ע"ז'.

הרא"ש בר"ה פ"ד ס' יד הביא דרשה זו, וסיים: 'ולכך התקינו חכמים שיהו תוקעין שופר בראש חודש אלול בכל שנה ושנה, כדי להזהיר את ישראל שישובו בתשובה, שנאמר אם יתקע שופר בעיר וגו'. וכדי לערבב את השטן שלא להשטין על ישראל. וכן נהגו באשכנז לתקוע כל חודש אלול בקר וערב אחר התפלה'. הרי שמטרת התקיעה בחודש אלול הינה, שישובו בתשובה ולערבב את השטן, וכן באר הראב"ה בס' תקמב. אלא שצ"ב בבאור התוספת: 'וכן נהגו באשכנז לתקוע כל חודש אלול', בנוסף לדרשת פרקי דר"א.

ויש לדייק, שבפרקי ר"א לא נאמר כי יש לתקוע כל החודש, אלא בר"ח בלבד, ואילו המנהג באשכנז היה לתקוע בכל החודש, וכן הוא בטור בס' תקפא להדיא: 'התקינו חז"ל שיהיו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה ושנה, וכל החודש, כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה... וכן נוהגין באשכנז לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפלה'. ויש לבאר עפ"י הנאמר בלבוש שם סע"א, כי שתי תקנות שונות בתכליתן איכא הכא: 'העבירו שופר במחנה... ולא יטעו עוד אחר עבודה זרה. ואח"כ כיון שהתחילו משום סור מרע תוקעין ג"כ כל החדש שיעשו טוב, וסמך לדבר תקעו בחדש שופר משמע שיתקעו חדש שלם, והוא כדי לעורר העם שיעשו תשובה על הראשונות, ויהיו גם חרדים על דבר ה' לעשות להבא להיותם חרדים על דברו, כי קול שופר מחריד ומעורר... שהוא חרד לעשות מצוה יותר מבשאר ימות השנה... ועוד כדי לערבב השטן שלא ידע מתי יום ראש השנה ויקטר. ועוד שע"י קול השופר הוא מתערבב לפי שזוכר גם יום דינו'. הרי שיש לתקוע בר"ח כדי שלא יתעו אחר ע"ז, ועוד נהגו לתקוע כל החודש, בוקר וערב, לעורר לתשובה ולערבב השטן.

ושתי נפק"מ יש בין תקיעות אלו; א. ביעוד התקיעות. התקיעה בר"ח הינה תקיעת המלכת ד', שהקב"ה נתעלה באותו שופר, ואינה כתקיעת כל החודש שהינה בכדי לפעול עלינו מורא

ולעוררנו שנושב בתשובה. ב. באופן התקיעות, אם יש לתקוע תקיעה בלבד, או תשר"ת. שכן אם יש לתקוע בכדי להמליך את הקב"ה, יש לתקוע כפי שנוהגים במלכיות – תשר"ת. ברם אם מטרת התקיעה לעורר לתשובה בלבד, אפשר שיחרדו מקול שופר בעיר, בתקיעה בלבד. ואם מטרת התקיעות לערבב שטן, כפי שכתב הדרכי משה בס"ת תקפא סק"א כי השטן אינו יודע אימתי הוא ר"ה, וסובר כי הגיע כבר ר"ה ולא יקטרג, אז יש לתקוע את כל סדר התשר"ת. ובכך יש לבאר מדוע הקפידו לתקוע אחר התפילה בדווקא, כמבואר ברמ"א בס"ת תקפא סעי' א שיש 'לתקוע אחר התפלה שחרית'. בכדי להדגיש שאין תקיעות אלו מדין תפילה וזעקה כתקיעות ר"ה, ולכן מבדילין אותן מהתפילה, וקבעום לאחר התפילה.

לאחל 'תכתב ותחתם' מאלול: המהרי"ל בהלכות ימים הנוראים סק"ג כתב: 'משנכנס אלול, כשכותב אדם אגרת שלום לחבירו צריך לרמוז בהתחלתו, שמבקש עליו להשיבו לטוב השנה הע"ל, על דרך בשנה טובה תכתב ותחתם, או תולה ארץ על בלימה, יטיב לך כתיבה ותתימה'. הטור והרמ"א בס"ת תקפב לא הביאו דין זה אלא בערב ר"ה ויוה"כ, ולא מאלול. ויש לעיין ביסוד דין המהרי"ל אם הוא מדין שיש להתפלל על חבירו בריש שתא, שיזכה לשנה טובה, ועל כן רק באגרתו האחרונה בתום השנה יאחל זאת, ואזי צ"ב מדוע לא תיקנו אף קודם לימי אלול לכתוב כן. או שמא, נאמרה כאן הלכה בימי אלול שיש להתפלל על חבירו, וכבר בראשית ימים אלו מחוייב בתפילה זו. ולדרך זו צ"ב, אם יש לכתוב כן רק באגרתו הראשונה, או רק באחרונה, או בכלן כחובת ימי אלול.

בשו"ת משנה הלכות הי"א ס"י תעב סבר כי יש לכתוב בכל האגרות בחודש זה, מטעם של חשד וקפידא. שכן באגרת הראשונה מחוייב לכתוב כדי שחבירו לא יקפיד עליו שלא התפלל עליו. ובמכתב השני, אם לא יאחל לו כן, יחשוב חבירו שכבר הפסיק מלהתפלל עליו. ומהאי טעמא, כתב כי רק באגרות שלום בלבד מחוייב לאחל כן, ולא באגרת עסקים שלא נהוג להביע בהם אחווה ורעות. נראה שהבין כי יסוד הדין הוא שיש לאחל כן טרם כניסת יום הדין והשנה החדשה, אלא שמימי אלול מתחילים הכל להתכונן לימי הדין, ומצפים ומייחלים מעת זו לתפילה ולברכה. ומשו"ה, דדוקא באגרת הכתובה נהגו בכך, בניגוד למפגש עם חבירו שביודעין אינו מצפה לברכה ולתפילת חבירו, אלא באחרון שבהן.

מזמור 'לדוד ד' אורי וישעי' – מדיני התפילה, או חיוב היום: יש לעיין ביסוד דין אמירת מזמור זה, אם הוא נקבע בתפילה וכחלק ממנה, או שמא הוא מחיובי היום שיש לומר מזמור זה.

יש לבאר בכך את טעם מנהגנו לתקוע קודם אמירת מזמור 'לדוד ד' אורי וישעי', למרות הנאמר ברמ"א בס"ת תקפא סעי' א שיש 'לתקוע אחר התפלה שחרית'. והנה אם מזמור זה נאמר כחיוב

נפרד, שפיר מקדימין לתקוע, והוי תקיעה לאחר התפילה. ברם אם נאמר המזמור כחלק מהתפילה, היה לנו להקדים את המזמור לתפילה. אולם אפשר, וכוונת הרמ"א לתקוע אחר התפילה הקבועה, ולא אחר מזמורים הנוספים ביום זה, הגם שנקבעו כחובת תפילה.

סליחות

דין הסליחות כדין התפילה: ישנם כמה דינים בגדרי אמירת הסליחות, שישנה השוואה בגדריהם לדין התפילה.

איתא במסכת ר"ה ב"ד יז: 'ויעבר ד' על פניו ויקרא. אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו כל זמן שישראל חוטאין, יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם'. הרי יש להעמיד שליח ציבור לאמירת סליחות, ויש לו להתעטף בעת אמירת הסליחות כדין תפילה. וכן עולה מהט"ז בסי' תקפ"א סק"ב משמיה דהלבוש: 'שהש"ץ שמתפלל סליחות מתעטף בטלית'.

וכן נראה מדברי הרמ"א שם סעי' א שכתב: 'וידקדקו לחזור אחר שליח צבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא, שיתפלל סליחות וימים נוראים'. הרי דין אמירת הסליחות הוא כתפילה, ובעי ש"ץ הגון. ומשו"ה פסק הרמ"א בסי' תקס"ה סעי' ה כי אין ליחיד לומר סליחות, שכן נאמר רק כתפילת הציבור.

הלבוש שם סק"א פסק כי חייבים לומר קדיש שלם בסוף הסליחות, למרות שבכל ימות השנה אין אומרים לתקבל אלא רק אחר העמידה, כמשמעות הכתוב 'תקבל צלותהון': 'שאני סדר הסליחות שנתקנו כולם על סדר התפלה של כל היום. כי הפסוקים שקודם הסליחות הם כנגד פסוקי דזמרה, והסליחות עם ה"ג מדות שאומרים בין כל אחת ואחת הם במקום תפלת י"ח, שעיקר התפלה הוא י"ג מדות, ואח"כ נופלין על פניהם כמו אחר כל התפילות ומסיימין ואנחנו לא נדע. לכך אומרים אחריהם קדיש שלם עם תקבל, כמו אחר גמר כל תפלות השנה'.

ובהררי קדם ס"א אות ג כתב כי כשם שמסדרין שבחו של מקום לפני התפילה, כן מקדימים לומר את הפסוקים לסדר שבחו של מקום לפני הסליחות (ודלא כלבוש, שהבין כי פסוקים אלו נאמרים כפסוקי דזמרה).

הסליחות – תפילה נוספת ביום, או הארה לכל היום: הרמ"א בסי' תקפ"א סעי' א פסק: 'ויש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות מתפלל כל היום', וצ"ב בטעמא דהאי מנהגא. המג"א בסק"ז כתב, שהוא משום: 'שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור', ובבנין שלמה ס"ל זו תמה, שרק

בגוף המצווה שעוסק בה אמרינן לו גמור, ולא בשאר מצוות היום. דאטו המתפלל שחרית, מחוייב בתפילות כל היום, דאמרינן ליה גמור. ובהררי קדם סי' ב באר כי הבין המג"א, שהסליחות הינם הקדמה והכנה לכל היום כולו. שכן הסליחות אינן תפילה נוספת ביום זה, אלא תוספת מעלה בתפילות היום. ולהכי, בכל תפילות היום מחוייב להמשיך את אותה הכנה שהחל בה.

אמירת י"ג מידות בציבור – דבר שבקדושה או חובת הציבור: הטור בסי' תקסה הביא כי אין ליחיד לומר י"ג מידות, וכ"כ שיבלי הלקט סי' כט, האור זרוע סי' תטז, וכן פסק הרמ"א בסי' תקסה סעי' ה. וצ"ב בטעמא דהאי דינא, האם משום שנאמרים רק כחובת הציבור, או משום היותו דבר שבקדושה הנאמר רק בעשרה.

הב"י בסי' תקסה הביא דעת הרשב"א ח"א סי' ריא: 'מסתברא דכל שאומרין דרך תפילה ובקשת רחמים, אין נאמרינן ביחיד, דדבר שבקדושה', וכ"כ החיי אדם כלל קלב: 'אין היחיד רשאי לומר י"ג מידות דרך תפלה ובקשה, דהוי דבר שבקדושה שאין אומרים בפחות מעשרה'. ולפי"ז רשאי לאומרם ביחיד כקורא ובניגון, ולא כתחנון.

אולם הריטב"א בר"ה בדף יז: באר כי לשון 'ויעבור' הוא מלשון עובר לפני התיבה, ולפי"ז הוי חובת הציבור, ולכן יחיד אינו יכול לאומרה. ולדבריו, אין ליחיד לאומרו אף בניגון ובקריאה. ובהררי קדם סי' א אות ה באר כי להכי אמרו שבעשרה ימים אלו יחיד הינו כציבור ויכול לומר את הסליחות, שכן בימים אלו קרוב ד' לכל קוראיו, והיחיד יכול לומר את הסליחות כציבור.

להשכים לאמירת סליחות – מבעוד לילה, או באשמורת הבוקר: מצאנו מחלוקת לגבי הזמן הראוי לאמירת סליחות. הרמב"ם בהלכות תשובה פ"ג ה"ד כתב: 'ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו, ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום'. הרי עיקר הקפידא הינה לומר את הסליחות בעוד לילה, וכן 'לקום' לאמירת הסליחות. וכן מבואר בביאור הגר"א בסי' תקפא שציינן לפסוק באיכה: 'קומי רוני בלילה'.

בסדר היום בסדר חודש אלול אמנם הצריך לקום לצורך אמירת הסליחות, אך נקט לקום באשמורת הבוקר. ואילו הטור בסי' תקפא כתב שנהגו לומר את הסליחות באשמורת הבקר, ולא הצריך לקום מבעוד לילה, וכ"כ השו"ע שם סעי' א (וראה מג"א בסי' תרד סק"א ובלבוש סי' תקפא סק"ב דזמנים שונים הם, ויש לכך גם נפק"מ, אימתי מתחיל באמירת הסליחות). וצ"ב במאי פליגי.

ואפשר שנחלקו, אם יש לומר את התחנונים והסליחות בעת רצון שהוא באשמורת הבוקר, או שיש לומר את התחנונים בעת זמן הבכי, כנאמר, 'ויבכו העם בלילה ההוא' ו'בכו תבכה בלילה'.

התענית בערב ראש השנה

תענית בערב ראש השנה – כתשובת הכלל, או הפרט: יש לעיין בדין התענית בערב ר"ה אם הינה מדיני התשובה האישית, לזכך עצמו ולכפר על מעשיו. או שמא תענית זו מכוונת למעלת הכלל, וכי מתענים כציבור, לתשובת הכלל.

הטור בס"י תקפ"א כתב: 'נוהגין באשכנז להתענות כולם בער"ה, וסמוך לזה ממדרש ר' תנחומא: ... משל למדינה שחייבת מס למלך ולא נתנו לו. בא אליה בחיל לגבותו, כשנתקרב אליה... יצאו גדולי המדינה לקראתו... הניח להם שלישי. כיון שנתקרב יותר יצאו בינוני העיר לקראתו, הניח להם שלישי השני. כשנתקרב יותר יצאו כל בני העיר לקראתו, והניח להם הכל. כך המלך זה הקב"ה, בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עונות כל השנה. ער"ה, הגדולים מתענין ומוותר להם שלישי עונותיהם. בי' ימים, בינונים מתענין ומוותר להם ב' שלישים. בי"ה, הכל מתענין ומוותר להם הכל'. ובב"י שם הקשה שלפי המדרש ערב ראש השנה חשוב כיום הכיפורים, שבכל אחד מימים אלו מתכפר להם שלישי העונות, וכן יום זה יהא חשוב כמו כל תשעה ימי תשובה שביחד מכפרים על שלישי. ועוד הקשה, שבמדרש נאמר שרק הגדולים מתענים בערב ראש השנה, ואילו הטור כתב שנהגו באשכנז שכולם מתענים, משום שכל הרוצה לעשות עצמו גדול עושה. אולם האור זרוע ח"ב ס"ו ר"נ כתב כי דווקא גדולי הדור רשאים להתענות ביום זה כמבואר במדרש, ולא כל הציבור.

כתב הרמב"ם בהלכות תשובה פ"ג ה"א: 'כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועונות... וכן המדינה אם היו זכיות כל יושביה מרובות... ואם היו עונותיהם מרובין... וכן כל העולם כולו'. מבואר, שישנם שני דינים, על הפרט ועל הכלל, על כל יחיד ויחיד ישנו דין פרטי, וישנו דין על המדינה והעולם כמכלול אחד. ויש לבאר, כי דברי המדרש מכוונים לדין הכללי, שבו הגדולים מתענים בערב ר"ה, והיחידים מתענים בימי התשובה למען הכלל, ולבסוף כל ישראל מתענים ביוה"כ ומתפללים להקב"ה שיגאל את הציבור כולו. ובכך יש ליישב את קושיית הב"י, וכי המדרש אמנם כתב כי רק הגדולים יתענו בערב ר"ה בכדי שיזככו את הכלל, אך הטור כתב כי הכל יתענו, כיון שיום זה חשוב כיוה"כ ומכפר שלישי, אזי טוב שאף הכל יתענו ויראו עצמם כיחידים ויתעלו למעלת הכלל. ולדרכינו, יום זה נועד לכפרת הכלל, והכל מצרפים עצמם למעלה זו, ובתשובתם ובתעניתם מתרוממים ומתעלים לתשובת הכלל.

ובכך יש ליישב שמתענים בערב יו"ט בניגוד לדעת הלבוש שם סק"ב הנפסק במג"א שם ס"ק יב, שכן אין כאן תענית של כפרת היחיד וצערו האישית, אלא תשובת הכלל וזיכנו, ולמען כן הותרה התענית. ומשום הכי לא נקבעה כתענית ציבור, אלא על היחידים, והרואים עצמן כן ביום זה ומתאוים למעלה נשגבה של יום רצון זה. ועל כן כתב המג"א סק"י והמשנ"ב ס"ק יז שאין קוראים ויחל, ולא אומרים או"א ועננו הנהוגים בימי תענית.